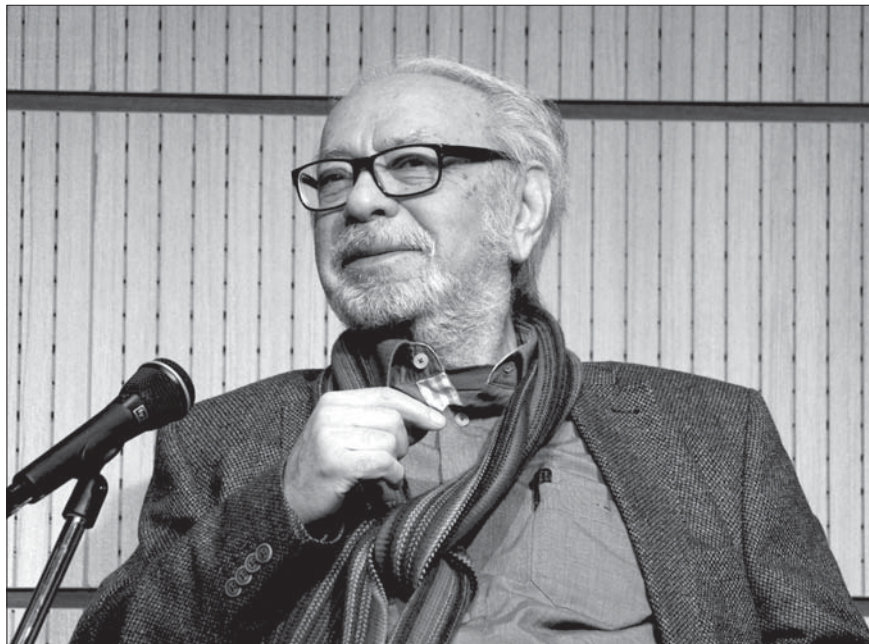

در مقاله‌ای که در شمارهٔ پیشین همین نشریه با عنوان «با هجونامه چه باید کرد؟» از نگارنده چاپ شد، در صفحهٔ ۵۰ نوشته بودم که سرایش بخشی از شهریارنامه باید در زمان فرمانروایی علاءالدوله مسعود بن ابراهیم غزنوی (۴۹۲—۵۰۸ ق) سروده شده باشد و سرایندهٔ آن نیز احتمالاً همان عثمان مختاری است. چون در آن مقاله فرصت توضیح بیشتری نبود، نکته‌ای ناگفته ماند:

ادبیات حماسی ایران از نوشتاری و شنیداری، از کمیت بسیار بزرگی برخوردار بود (چگونگی کیفیت آن در اینجا موضوع سخن ما نیست). برخی از سرایندگان توانسته بودند که مأخذ برگزیدهٔ خود را تماماً یا کمابیش از صورت مدون یا نامدوّن به نظم درآورند، ولی این کار به عللی مقدور همه حماسه‌سرایان نبود. برای مثال، به گزارش تاریخ سیستان «اخبار فرامرز جداگانه دوازده مجلد»^(۱) بود که لابد باید کتابی بسیار پر حجم و محتملاً به نثر بوده باشد. روشن است که منظوم ساختن چنین کتابی به دست یک سراینده سالها و حتی عمری زمان می‌برد. این فرامرزنامهٔ مثنوی و اخبار فرامرز که آزاد سرو به نثر تألیف کرده بود و آنچه پیروزان معلم از اخبار فرامرز از پهلوی به فارسی ترجمه کرده بود، هیچیک به دست ما نرسیده است. آنچه از اخبار

(۱) تاریخ سیستان، به کوشش محمدتقی بهار، مؤسسهٔ خاور، تهران ۱۳۱۴، ص ۷.

• دکتر جلال خالقی مطلق (عکس از: مریم اسلوبی)

فرامرز به ما رسیده، دو منظومه است، یکی کوتاه در ۱۵۹۵ بیت^(۱) از شاعری به نام رفیع‌الدین مرزبان فارسی^(۲) و دیگری بلندتر در ۵۴۴۰ بیت از شاعری ناشناس^(۳). همچنین از برزنامه دو منظومه در دست است. یکی کهن‌تر و کوتاه‌تر از شاعری به نام شمس‌الدین محمد کوسج در ۱۸۲۸ بیت که منتشر شده است^(۴)، و دیگری بلندتر که هنوز انتشار نیافته است.

به گمان نگارنده، ظاهراً اخبار شهریار نیز دارای دو سراینده است. یکی نگارشی کوتاه که در زمان فرمانروایی مسعود بن ابراهیم سروده شده و بدو تقدیم شده بود. سراینده این اثر، خود را مختاری نامیده که به احتمال زیاد همان عثمان مختاری است. و دیگر شاعری که به گزارش آقای دکتر محمود امیدسالار (در پژوهشی که ما در مقاله پیشین خود از آن نام بردیم، ص ۷۳۱) تخلص فرخی داشته و اثر خود را به

(۱) فرامرزنامه، به کوشش مجید سرمدی، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، تهران ۱۳۸۲.

(۲) نحوی، اکبر، «ملاحظات درباره فرامرزنامه و سراینده آن»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، تهران ۱۳۸۱/۱۶۴، ص ۱۱۹-۱۳۶.

(۳) فرامرزنامه بزرگ، به کوشش ماریولین فان زوتفن - ابوالفضل خطیبی، انتشارات سخن، تهران ۱۳۹۴.

(۴) کوسج، شمس‌الدین محمد، برزنامه (بخش کهن)، به کوشش اکبر نحوی، میراث مکتوب، تهران ۱۳۸۷.

دو پادشاه، محتملاً پدر و پسر، به نامهای محمود و عباس تقدیم کرده است. این دو شهریارنامه که هر دو افتادگی نیز دارند، مانند آن دو فرامرزنانه و آن دو پرزونه یکجا کتابت شده‌اند.

در پایان به این نکته اشاره کنم که از کسی مانند روانشاد جلال‌الدین همایی که سالها بر سر پیرایش دیوان عثمان مختاری رنج برده و جگر سوزانده، شگفت نیست اگر آن شاعر به چشم او بزرگتر از آنچه هست بیاید، تا آنجا که او را از جمله «استاد بزرگوار نامدار» بنامد. در حالیکه عثمان مختاری حتی در قصیده‌سرایی که هنر اصلی او است، در ردیف قصیده‌سرایان طراز اول نیست، و اگر هم باشد، نباید الزاماً حماسه‌سرای بزرگی نیز باشد. از سوی دیگر آن نظم شهریارنامه که بدو منسوب است، چندان سست هم نیست. البته به شرطی که کار هر حماسه‌سرایی را با کار فردوسی و یا حتی اسدی مقایسه نکنیم. از اینرو اگر تنها قرینه رد انتساب شهریارنامه به عثمان مختاری ناستواری نظم آن باشد، این قرینه در برابر قرائن احتمال انتساب آن وزنه چندان‌ی ندارد.

نشر مرکز منتشر کرده است:

حيوان قصه‌گو

جانانان گاتشال

ترجمه عباس مخبر

نشر مرکز - تلفن: ۸۸۹۷۰۴۶۲